

Trynomia prawdy, miłości i wolności w Liście do Galatów. Uniwersalizm i skuteczność Pawłowego przekonywania

Dariusz Sztuk SDB¹

 <https://orcid.org/0000-0001-6713-2241> d.sztuk@uksw.edu.pl

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie <https://ror.org/05sdyjv16>

Choć każdy z listów św. Pawła ma swoich adresatów, którymi były konkretne osoby (tzw. listy pasterskie: 1 Tm, 2 Tm, Tt, Flm) albo wspólnoty (1 Kor, 2 Kor, Rz, Ga, Ef, Kol, Flp, 1 Tes, 2 Tes), to ich przesłanie, które zawarte jest jako całość w Nowym Testamencie, było i jest odczytywane i aktualizowane. Można zatem wstępnie założyć, że przynajmniej niektóre wątki i myśli – rezultat refleksji oraz dociekań Apostoła Narodów, przelane na karty papirusów i pergaminów, mają odniesienie ponadczasowe, uniwersalne. Dotyczy to również odczytywania i aktualizacji w XXI wieku refleksji św. Pawła skierowanej do Kościołów Galacji, która pomimo upływu czasu i zmiany kontekstów pozostaje wyzwaniem dla Kościoła i jego wspólnot oraz dla ludzi żyjących w naszym czasie. Tak przejawia się Boży zamysł, Boże natchnienie świętych pism, a także geniusz autora Listu do Galatów, który tuż po powołaniu go przez samego

¹ **Ks. dr hab. Dariusz Sztuk SDB** – profesor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, jest biblistą, pracownikiem Zakładu Nauk Biblijnych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz wykładowcą w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Krakowie.

Jezusa Chrystusa na apostoła pogan, zaangażował wszystkie swoje zdolności, by jego głos w sprawie obrony prawdy Ewangelii mógł dotrzeć do umysłów adresatów i mieć realny wpływ na ich wybory życiowe.

Niniejszy artykuł czerpie inspirację z trafnego podsumowania aktualności przesłania Listu Świętego Pawła do Galatów, które w swoim komentarzu do niego umieścił Silvano Fausti i które autor ze swojej strony przekazuje dostojnemu Jubilatowi – ks. bpowi Romanowi Pindlowi jako słowo zachęty i nadziei, że pasterskie i naukowe posługiwanie na wzór św. Pawła jest potrzebne i konieczne również dzisiaj: „List do Galatów stanowi antidotum na najcięższe zbrodnie semantyczne: takim terminom jak prawda, miłość i wolność przywraca ich pierwotne znaczenie. Słowa te stanowią nierozdzielny trynom – bowiem nie ma prawdy bez miłości ani miłości bez wolności – w której prawda Boga i człowieka, Jego dziecka, to miłość, a miłość ze swej strony to spontaniczne docenienie, szanowanie i służenie drugiemu człowiekowi, i wreszcie wolność, która jest miłowaniem tak, jak sami zostaliśmy umiłowani”².

1. Prawda Ewangelii w nośnej retorycznej oprawie

Paweł jako Hebrajczyk z Hebrajczyków, wywodzący się rodu faryzeuszów – jak sam opowiadał po pojmaniu go w Jerozolimie tuż po zakończeniu jego trzeciej podróży apostołskiej – urodził się w Tarsie w Cylicji i dzięki statusowi swojej rodziny miał szczęście wychowywać się w mieście swojego pochodzenia, ale też mógł wyruszyć do Jerozolimy, by wykształcenie w Prawie ojczystym zdobywać u stóp Gamaliela, w cieniu świątyni jerozolimskiej (Dz 22, 3). Wtedy to, jak można przypuszczać, mógł zaznajomić się z metodami interpretacji Pisma, które w dużej mierze przypisywano Hillelowi – jerozolimskiemu nauczycielowi Prawa w czasach Heroda Wielkiego. Temu nauczycielowi Izraela przypisuje się autorstwo „siedmiu reguł” interpretacyjnych, które były

² S. Fausti, *Wolność dzieci Bożych. Komentarz do Listu do Galatów*, Kraków 2014, s. 7–8.

w powszechnym użyciu już w początkach ery rabinackiej³. Niewykluczone, że apostoł w swoim posługiwaniu głosiciela prawdy Ewangelii mógł wykorzystywać owe reguły. Wciąż jednak trudno jest wykazać ich zbieżność z kulturą hellenistyczną, a w szczególności z regułami retoryki. Dostyc wyważoną opinię w tej kwestii wyraził Sławomir Torbus, który przekonywał, że: „Hillel zastosował w hermeneutyce kilka zasad, które można spotkać w podręcznikach retoryki. Nie można wyprowadzić wniosku, że w szkołach rabinicznych uczono grecko-rzymskiej teorii retorycznej. Zaadaptowanie przez myśl judaistyczną wybranych zasad interpretacyjnych nie służyło z pewnością kształceniu mówców. Wszystko wskazuje na to, że Paweł nie zapoznał się z klasycznym systemem retorycznym w czasie swoich studiów w Jerozolimie”⁴. Niezależnie od tego poglądu wielu autorów współczesnych postuluje posłużenie się przez św. Pawła jednym z trzech *genera dicendi*: rodzajem deliberatywnym (doradczym)⁵, rodzajem osądzającym (nazywanym też sądowym)⁶ albo rodzajem demonstratywnym (oceniającym)⁷. Podążając tym tro-

³ Pełną listę siedmiu reguł zawierają traktaty: *Awot de Rabbi Natan*, 37 oraz *Sanh.* 7, 11. Reguły te można wyliczyć w sposób następujący: (1) wnioskowanie od łatwiejszego do trudniejszego; (2) wnioskowanie z podobieństwa wyrażień; (3) dedukcja z jednego wersetu, którego używa się do interpretacji innych; (4) dedukcja z dwóch wersetów, które zawierają to samo prawo – na ich podstawie wnioskuje się o innych prawach; (5) wnioskowanie ze szczegółu i ogółu; (6) wyjaśnianie tekstu na podstawie zasady analogii; (7) dedukcja z kontekstu. Por. A. Grzeškowiak, *System hermeneutyczny rabiego Hillela*, s. 9, https://www.academia.edu/30812565/A_Grze%C5%9Bkowiak_System_hermeneutyczny_rabiego_Hillela (14.08.2024).

⁴ Por. A. Grzeškowiak, *System hermeneutyczny rabiego*, dz. cyt., s. 10.

⁵ Por. J. F. M. Smit, *The Letter of Paul to the Galatians. A Deliberative Speech*, „New Testament Studies” 35 (1989), s. 1–26.

⁶ Por. H. D. Betz, *The Literary Composition and Function of Paul's Letter to the Galatians*, „New Testament Studies” 21 (1975), s. 353–379.

⁷ Por. A. Pitta, *Disposizione e messaggio della Lettera ai Galati. Analisi retorico-letteraria*, Roma 1992, s. 211–212 (Analecta Biblica, 131).

pem, można potwierdzić, że Apostoł Narodów w niektórych częściach listu zaaplikował w sposób spontaniczny, nienaukowy zasady retoryki⁸.

Przykładem takiego właśnie podejścia, które na koniec miało zaowocować przekonaniem adresatów, podążających za tymi, którzy siali zamęt w ich wspólnotach, przeinaczając prawdę Ewangelii i odwodząc od niej samych Galatów, może być pierwsza, autobiograficzna część listu (1, 13–2, 21)⁹. Jej *dispositio* zakłada przedstawienie w pięciu sekcjach tzw. *acta Pauli*, które oddają chronologię życia apostoła (1, 13–2, 14). Całość wieńczy *mimesis*, która w sposób zwięzły, ale i teologizujący reasumuje dotychczasowe rozważania na temat życia apostoła, relacjonuje wyzwanie rzucone Piotrowi podczas tzw. incydentu antiocheńskiego, a także pełni funkcję *propositio* względem części argumentacyjnej listu, bo zapowiada tematykę podejmowaną w sekcji doktrynalnej (Ga 3–4)¹⁰. Schematycznie można tę część przedstawić w następujący sposób:

- (1) Postępowanie w judaizmie i powołanie (1, 13–17);
- (2) Pierwsza podróż do Jerozolimy (1, 18–20);
- (3) Podróż do Syrii i Cylicji (1, 21–24);
- (4) Druga podróż do Jerozolimy (2, 1–10);
- (5) Incydent w Antiochii (2, 11–14);
- (6) *Mimesis* (2, 15–21).

Taki sposób wejścia w relację dialogu z adresatami listu wydaje się odpowiadać sytuacji, która powstała w Galacji tuż po przybyciu judaizantes i głoszeniu przez nich „innej ewangelii”. Apostoł stanął zatem przed koniecznością przypomnienia Galatom własnej drogi wiary i niektórych faktów, które powszechnie zwykło się nazywać *acta Pauli*, a które znalazły się w tej sekcji listu jako dobitne potwierdzenie czystości

⁸ Por. D. Sztuk, *List do Galatów. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Częstochowa 2024, s. 44 (Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament, 9).

⁹ Opinie egzegetów co do podziału listu są dosyć zróżnicowane i dotyczą szczegółów gramatycznych oraz składniowych – por. D. Sztuk, *List do Galatów*, dz. cyt., s. 43–47.

¹⁰ Por. H. D. Betz, *Galatians. A Commentary on Paul's Letter to the Churches in Galatia*, Philadelphia 1979, s. 113–114 (Hermeneia); A. Pitta, *Lettera ai Galati*, Bologna 1996, s. 88–90 (Studia Orientalia Christiana, 9); R. Pindel, *W obronie prawdy Ewangelii. Analiza literacko-retoryczna Ga 1, 11–2, 21*, Kraków 2001, s. 420.

intencji Pawła – głosiciela prawdy Ewangelii – oraz jego apostołskiego autorytetu, którego nie musieli potwierdzać inni świadkowie Jezusa Chrystusa (1, 12; 2, 6–9). Taki zabieg kompozycyjny miał z kolei zwrócić uwagę Galatów i przekonać ich do pójścia drogą prawdy Ewangelii, Ewangelii, którą jest Jezus Chrystus.

Jednym z pierwszych egzegetów, którzy tę część Listu do Galatów skojarzyli i nazwali *periautologią*, czyli autobiograficzną narracją pochwalną¹¹ skierowaną do odbiorców przesłania tego listu, był Antonio Pitta, jednak ani w swojej dysertacji doktorskiej, ani też w komentarzu nie rozwinął on szerzej i nie uzasadnił swojej hipotezy¹². Z kolei Jean-Noël Aletti¹³ oraz Francesco Bianchini na koniec swoich naukowych dociekań stwierdzili, że Ga 1–2 jest argumentacją, która opierając się na materiale autobiograficznym, pokazuje boskie pochodzenie Ewangelii, ale nie należy jej mylić z klasyczną *periautologią*. Podejście tych dwóch badaczy, samo w sobie słuszne, że mianowicie w autobiografii św. Pawła nie można znaleźć trzech charakterystycznych elementów samopochwały¹⁴, wydaje się zbyt rygorystyczne, gdyż w całym *epistolarium* Pawłowym, a w tym liście w szczególności, apostoł wielokrotnie wykraczał poza wszelkie istniejące konwencje i zasady retoryczne, aby dotrzeć do sedna przesłania, które zamierzał przekazać. W związku z powyższym nie może w żaden sposób przemawiać argument, że skoro w narracji św. Pawła nie ma wzmianki o jego pochodzeniu i wykształceniu, to nie używa on *periautologii*¹⁵. W rzeczy samej List do Galatów

¹¹ Por. M. Korolko, *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1998², § 7.2.1.11; A. Pitta, *Lettera ai Galati*, dz. cyt., s. 89.

¹² Por. A. Pitta, *Lettera ai Galati*, dz. cyt., s. 125.

¹³ Por. J.-N. Aletti, *Galates 1–2. Quelle fonction et quelle démonstration*, „Biblica” 86 (2005), s. 308–309; F. Bianchini, *Lettera ai Galati*, Roma 2009, s. 9 (Nuovo Testamento. Commenti e Studi).

¹⁴ Wspomnianymi cechami charakterystycznymi *periautologii* są według podręczników retoryki: γένος, ἀναστροφή i πράξεις, czyli pochodzenie, wykształcenie i dzieje. Por. H. Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*, Stuttgart 1990³, § 245.

¹⁵ Por. J.-N. Aletti, *Galates 1–2*, dz. cyt., s. 310; B. Puca, *Una periautologia paradossale. Analisi retorico-letteraria di Gal 1, 13–2, 21*, Roma 2011, s. 263 (Tesi

i jego autobiografia stają się wyraźnym przykładem tego, jak apostoł, znając klasyczne zasady, nagiął je zgodnie z potrzebami swoich pism, tak by zachować ich skuteczność. W konkretnej sytuacji wspólnot galackich św. Paweł zwracał się do tych, którzy doświadczali kryzysu w rozumieniu głoszonej Ewangelii z powodu *judaizantes*. Apostoł nie rozwodził się nad retorycznymi regułami, a jedynie wprowadzał w grę wydarzenia, które pomagały skupić uwagę i serce wspólnoty na prawdzie Ewangelii. W tym sensie podstawową intencją Pawła w części autobiograficznej Listu do Galatów jest z jednej strony ukazanie boskiego pochodzenia Ewangelii, którą przedstawia, a z drugiej strony danie przykładu przyłgnięcia do niej, co mógł uczynić tylko ten, kto – otrzymawszy Ewangelię dzięki objawieniu samego Chrystusa (1, 12: δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ) – całe swoje życie poświęcił jej głoszeniu. Ma rację Bartolomeo Puca, który na kanwie dotychczasowych poszukiwań dotyczących formy wypowiedzi św. Pawła w omawianym kontekście części autobiograficznej Listu do Galatów w swojej publikacji wolał mówić o *periautologii paradoksalnej* („periautologia paradossale”), bo jak sam dowiódł: „Pawłowa *periautologia*, przyoblekając się w paradoksalność – ponieważ pozwala na chwalebny cel nie tylko Pawłowi, ale raczej działaniu, które Boża Ewangelia w nim sprawiła – staje się wzorem dla Galatów wezwanych do tego, by pozwolili działać otrzymanej Ewangelii. Jeśli w tych pierwszych fragmentach *periautologia* jest skoncentrowana bardziej na egzemplifikacji działania Ewangelii w Pawle, to w miarę kontynuowania autobiografii stanie się ona bardziej szczegółowa w odniesieniu do obecnej sytuacji wspólnot”¹⁶. Warto przy tym zwrócić uwagę na proste Pawłowe „ja”, które pojawia się nazbyt często w tej części listu, by nie sprowokować przynajmniej do pytania: czy jest w tym jakiś cel? W tym kontekście najbardziej przemawiającym fragmentem całości wypowiedzi apostoła jest jej zakończenie i zarazem wprowadzenie do części doktrynalnej: ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον, ἵνα θεῷ ζήσω (2, 19: „Tymczasem **ja** dla Prawa umarłem przez Prawo, aby żyć dla Boga”). Zaimek osobowy ἐγὼ, interpretowany

Gregoriana. Serie Teologia, 186).

¹⁶ B. Puca, *Una periautologia paradossale*, dz. cyt., s. 263.

przez większość egzegetów jako personalny i zarazem typiczny (albo paradygmaticzny)¹⁷, wskazuje właśnie tutaj na przykład samego apostoła, który dzięki miłości Chrystusa był w stanie „umrzeć dla Prawa”, by „żyć dla Boga”. Końcowym przesłaniem, które entuzjasta Ewangelii przekazał w sekcji, którą nazwano *mimesis*, jest to, że życie Boże działa w nim, potwierdzając, że to już nie on żyje, ale Chrystus żyje w nim (Ga 2, 20).

Zatem Pawłowe „ja” nie może być odczytywane jako oznaka jego egoizmu i chęć zwrócenia uwagi na siebie, lecz przyczynek do tego, by zrozumieć, czym w rzeczywistości jest służba Bogu, opisana tutaj w kategoriach proegzystencji, czyli życia oddanego bezgranicznie samemu Bogu w Chrystusie. Nie wyklucza to wcale otwarcia się na drugiego człowieka, gdyż komunია życia z Chrystusem opiera się na miłości (2, 20: τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με) i zakłada wolność wierzących, podarowaną przez samego Chrystusa (5, 1: τῆ ἐλευθερίᾳ ἡμᾶς Χριστὸς ἠλευθέρωσεν).

2. Wolność w Chrystusie jako życiowe wyzwanie

List do Galatów wyróżnia się w *epistolarium* Pawłowym najbardziej nośnym wezwaniem do wolności, które skierowane jest przez apostoła

¹⁷ Por. E. Farahian, *Le „Je” paulinien. Étude pour mieux comprendre Gal 2, 19–21*, Roma 1988, s. 282–284 (Analecta Gregoriana, 253); H. D. Betz, *Galatians. A Commentary on Paul's Letter to the Churches in Galatia*, Philadelphia 1979, s. 122 (Hermeneia); B. Dodd, *Paul's paradigmatic "I". Personal Example as Literary Strategy*, Sheffield 1999, s. 158–160 (Journal for the Study of the New Testament Supplement Series, 177); A. Pitta, *Lettera ai Galati*, dz. cyt., s. 150, 346; H. Weder, *Das Kreuz Jesu bei Paulus. Ein Versuch, über den Geschichtsbezug des christlichen Glaubens nachzudenken*, Göttingen 1981, s. 175 (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments, 125); S. Zedda, *Morto alla legge mediante la legge” (Gal 2, 19a). Testo autobiografico sulla conversione di San Paolo?*, „Rivista Biblica” 37 (1989), s. 81–82; R. Pindel, *W obronie prawdy Ewangelii*, dz. cyt., s. 457–458; D. Sztuk, *„Życie dla Boga” według świętego Pawła. Studium egzegetyczno-teologiczne formuł dotyczących proegzystencji chrześcijanina*, Warszawa 2006, s. 55–56 (Rozprawy i Studia Biblijne, 21).

do adresatów w imieniu Boga i Jego Syna Jezusa Chrystusa. Greckie słowo ἐλευθερία tłumaczone jako „wolność” w Nowym Testamencie pojawia się z większą częstotliwością właśnie w Liście do Galatów. W rzeczywistości na 41 wystąpień rdzenia ἐλευθ- w Nowym Testamencie, aż 26 znajduje się w listach Pawła, z czego 10 w samym Liście do Galatów (w innych listach jest to mniej ewidentne: 1 Kor – 7; Rz – 6; 2 Kor – 1; Ef – 1; Kol – 1)¹⁸. Częstotliwość występowania tego terminu w Liście do Galatów jest bardzo wysoka, jak na stosunkowo krótki list, liczący zaledwie 149 wersetów. Słownictwo opierające się o rdzeń ἐλευθ- w Liście do Galatów występuje w: 2, 4; 3, 28; 4, 22. 23. 26. 30. 31; 5, 1 (dwukrotnie); 5, 13 (dwukrotnie), tj. we wszystkich trzech częściach tego pisma Pawłowego: autobiograficznej, doktrynalnej oraz parenetycznej. Spośród tych dziesięciu wystąpień pojawia się trzy razy rzeczownik ἐλευθερία, opisujący wolność w sensie ogólnym (2, 4; 5, 1. 13); pięć razy pojawia się przymiotnik ἐλευθέρα, w tym cztery razy w odniesieniu do Sary (4, 22. 23. 30. 31) i raz dla opisanego statusu niebiańskiego Jeruzalem (4, 26); raz pojawia się przymiotnik ἐλεύθερος (3, 28), który stawia „bycie w Chrystusie” ponad wszystkimi innymi wartościami, takimi jak wolny–niewolnik, kobieta–mężczyzna, Żyd–Grek. Raz pojawia się aoryst ἠλευθέρωσεν (5, 1) wskazujący na wyzwolenie, precyzyjne, historyczne, będące owocem śmierci Chrystusa na krzyżu (3, 13). Obecność rdzenia ἐλευθ- wskazuje na związek między indykatywem zbawienia a imperatywem etycznym, tematem rozwijanym w niektórych tekstach Listu, takich jak 5, 1. 13. 16–18. 24–25, i uważanym za paradoks etyki Pawłowej¹⁹. Oprócz rdzenia ἐλευθ- istnieją dwa inne terminy, które mieszczą się w polu semantycznym wolności lub wyzwolenia

¹⁸ Por. K. Niederwimmer, ἐλεύθερος, [w:] *Diccionario Exegético del Nuevo Testamento*, I, eds. H. Balz, G. Schneider, Salamanca 1998, 1149–1156; H. Schlier, ἐλεύθερος, [w:] *Theological Dictionary of the New Testament*, II, ed. G. Kittel, Grand Rapids 1995, 487–502.

¹⁹ Tematem właśnie takich paradoksalnych wypowiedzi w listach Pawłowych zajął się: G. Hotze, *Paradoxien bei Paulus, Untersuchungen zu einer elementaren Denkform in seiner Theologie*, Aschendorff Verlag, Münster 1997 (Neue Arbeiten zur Neutestamentlichen Forschung, 33).

i odgrywają decydującą rolę w rozwoju argumentacji. Terminy te to ἐξέλθαι, od ἐξαίρω – „wyzwolić”, „wyrwać”, „ocalić”, „uwolnić od niebezpieczeństw” (1, 4); oraz ἐξηγόρασεν – ἐξαγοράση, od ἐξαγοράζω – „wyzwolić”, „kupić”, „nabyć”, „wykupić”, „odkupić” (3, 13; 4, 5)²⁰.

Na przywołaną powyżej terminologię odnoszącą się do „wolności” warto nanieść zarys treściowy tego zagadnienia, który właściwy jest dla argumentacji przeprowadzonej przez św. Pawła w Liście do Galatów, by wykazać ponadczasowy i uniwersalny charakter jego przesłania. Pierwszą konstatacją, która wypływa z uważnej lektury listu, jest ta, że zgodnie z powołaniem otrzymanym od Ojca, który postanowił objawić Pawłowi swojego Syna, aby głosił Go poganom (1, 15–16), apostoł odczytał to doświadczenie w świetle wyzwolenia dokonanego przez Jezusa Chrystusa, który „wydał samego siebie za nasze grzechy, aby nas wyrwać z obecnego złego wieku według planu, jaki chciał nasz Bóg i Ojciec” (Ga 1, 4). Można zatem uznać, że Paweł już na początku swojego pisma skierowanego do wspólnot zagrożonych podstępny działaniem *judaizantes* posłużył się krótką formułą kerygmatyczną, by zaakcentować swoje pełne zaangażowanie w służbę zleconą mu przez samego Jezusa Chrystusa, która w konkretnym przypadku wspólnot galackich polegała na głoszeniu i obronie Ewangelii wolności. To dlatego język i tło, którego Paweł użył w swojej argumentacji, są adekwatne do sytuacji i doświadczenia odbiorców przesłania tego listu, a jest to widoczne wówczas, gdy doświadczenie Galatów umieści się w szerszym kontekście, z którego wynika, że tematyka niewoli – poddania oraz wolności – przybranego synostwa (4, 1–7) może się odwoływać do teologicznego toposu *Exodusu*²¹. Wskazuje na to użycie przez apostoła w 4, 1–3 słów: „nieletni”, „zarządca”, „wyznaczony czas”, które – odniesione do

²⁰ Por. R. Dabelstein, ἐξαγοράζω, w: *Diccionario Exegético del Nuevo Testamento*, I, dz. cyt., 1237–1238.

²¹ Por. D. Sztuk, *Mnemohistory of Exodus and Apocalyptic in Paul's Picture of Christians' New Existential Condition in the Epistle to the Galatians*, „Seminar” 42 (2021) nr 4, s. 13–24.

czasu niewoli Izraela w Egipcie²² – mogłyby wskazywać na dokonanie transpozycji obrazów *Exodusu* do konkretnej sytuacji Galatów (por. Wj 4, 22; Oz 11, 1; Am 2, 9–10; 3, 1–2). W tym kontekście wypowiedziana prawda o zbawczym działaniu Boga, które znalazło swój wyraz w śmierci na krzyżu Chrystusa, uzasadniałaby inne, w których św. Paweł usilnie przekonywał adresatów o tym, że nie są już oni poddani Prawu i mogą żyć dla Boga (2, 19)²³. W praktyce bowiem Prawo mogło ich prowadzić do prawdziwego zniewolenia, bo przestrzeganie jego licznych nakazów i zakazów, w dużej mierze związane z konkretnym czasem i kulturą Izraela, było wskazywane przez sięjących zamęt jako niezbędny warunek uzyskania Bożej łaski. A według Pawła to Chrystus dawał pełną wolność, a nie Prawo. Gdy więc już w części parenetycznej listu przekonywał adresatów: „Ku wolności wyswobodził nas Chrystus” (5, 1), a następnie dodał: „Wy zatem, bracia, powołani zostaliście do wolności” (5, 13), to oddał on w pełni prawdę Ewangelii głoszonej przez siebie oraz dał do zrozumienia, że duchowa wolność jest ostatecznym celem zbawczego dzieła Chrystusa i istotą chrześcijańskiego powołania²⁴.

Z dotychczasowych rozważań wynika, że nauczanie apostoła w Liście do Galatów pomija raczej kwestie wolności politycznej i społecznej, a skupia się na wolności wewnętrznej człowieka. I to właśnie stanowi niewątpliwie *novum* w postrzeganiu wolności²⁵. W przestrzeni wspo-

²² Por. J. M. Scott, *Adoption as Sons of God. An Exegetical Investigation into the Background of Uiothesia in the Pauline Corpus*, Tübingen 1992, s. 165–167, <https://doi.org/10.1628/978-3-16-157460-3> (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament, 2.48).

²³ Por. D. Sztuk, *List do Galatów*, s. 75.

²⁴ Por. G. M. H. Loubser, *The Ethic of the Free. A Walk according to the Spirit! A Perspective from Galatians*, „*Verbum et Ecclesia*” 27 (2006) nr 2, s. 618.

²⁵ Rzeczą interesującą jest fakt, że autorzy ksiąg Starego Testamentu w ogóle nie poruszają problemu wolności duchowej, a w ich tekstach nie pojawia się pytanie, jak pogodzić zależność od poddania się Bożemu panowaniu z ludzką odpowiedzialnością. Szerzej na ten temat wraz z omówieniem postrzegania wolności w świecie greckim por. F. Mickiewicz, *Teologiczna etyka Świętego Pawła*, Częstochowa 2017, s. 176–178.

mnianej wyżej wolności wewnętrznej człowieka można umieścić cztery antynomie dotyczące wolności „do” w nauczaniu Pawłowym, które świadczą o dobrym rozeznaniu przez apostoła sytuacji poszczególnych wspólnot, będących adresatami jego listów, ale też oddają uniwersalizm myśli św. Pawła.

Owe antynomie trafnie zdefiniował Henryk Muszyński jako:

(1) Wolność od śmierci do życia we wspólnocie z Bogiem. Jej fundamentem jest śmierć Chrystusa na krzyżu, która uwolniła ludzi od śmierci wiecznej i otworzyła im drogę do życia wiecznego w Bogu i dla Boga (por. Rz 6, 8–11; Ga 6, 9);

(2) Wolność od Prawa do życia według Ducha. Wolność od jarzma Prawa, które wcześniej trzymało niejako w więzieniu i ścigało na ludzi przekleństwo (por. Ga 3, 10–13; 5, 16–18), dzięki odkupieniu ich przez Chrystusa znajduje swój wyraz w prawie Ducha, które daje głębsze poznanie woli Bożej i prowadzi do doskonałości moralnej (por. Rz 8, 1–17; Ga 5, 16–18);

(3) Wolność od grzechu do życia łaską. Dzięki Chrystusowi grzech traci swoją moc i przestaje zniewalać człowieka, a jego miejsce zajmuje Boża łaska, która jest owocem życia w Chrystusie (por. Rz 6);

(4) Wolność od egoizmu do służenia bliźnim. Komunia życia w Chrystusie sprawia, że człowiek przełamuje swój egoizm i – przynaglony miłością Chrystusa – nie żyje już dla siebie, lecz jego życie staje się proegzystencją, życiem dla innych (por. Ga 5, 13–14; 2 Kor 5, 14–15)²⁶.

Takie właśnie ujęcie kwestii wolności wskazuje, że w rozumieniu Pawłowym nie oznacza ona samowoli i rozwiązłości, wyzwolenia się ze wszystkich praw oraz skupienia się na sobie i wyłącznie własnych potrzebach, co znalazło wyraz w jego napominaniu adresatów w części pararetycznej Listu do Galatów: „Wy zatem, bracia, powołani zostaliście do wolności. Tylko nie bierzcie tej wolności jako zachęty do hołdowania ciału, wręcz przeciwnie, miłością ożywienu służcie sobie wzajemnie!” (5, 13). Pareneza Listu do Galatów w odniesieniu do wolności i dziś pozostaje w pełni aktualna, a przełożona na język współczesności pochyla

²⁶ Por. H. Muszyński, „Gdzie Duch Pański – tam wolność” (2 Kor 3, 17), [w:] *Agnus et sponsa*, red. T. M. Dąbek, T. Jelonek, Kraków 1993, s. 225–232.

się nad człowiekiem, którego wolność jest obecnie przedmiotem przetargu, towarem, dla którego pokrycie stanowi on sam. „Człowiek zniewolony to źródło kapitału w postaci władzy i pieniądza, przedmiot pożądania «synów tego świata». Wolność jest materiałem strategicznym. Był tego świadomy Paweł, kiedy przestrzegał Galatów, aby nie traktowali wolności, którą uzyskali dzięki wierze w Chrystusa, jako swobody w uleganiu «uczynom ciała» (5, 19–21). Nie tylko podaje on listę takich czynów, zwracając uwagę na przejawy tego rodzaju aberracji, lecz także wskazuje na ich najdalsze konsekwencje: «którzy się takich rzeczy dopuszczają, królestwa Bożego nie odziedziczą» (5, 21). Rozlewające się dzisiaj szeroką falą zachowania propagowane przez środowiska zwalczające Ewangelię, postępujące się semantyką jako narzędziem manipulowania świadomością, wypróbowanym w walce z religią i zdrowym sumieniem, są podobne do działań *judaizantes*²⁷.

3. Tylko Miłość

Ceslas Spicq słusznie zauważył, że pojęcie ἀγάπη w listach Pawłowych nie ulega w swym zakresie znaczeniowym żadnym istotnym zmianom, co dowodzi, że Apostoł Narodów zaczerpnął je od teologów pierwszego pokolenia chrześcijan, a ci przejęli je od samego Jezusa. W rzeczywistości rzeczownik ἀγάπη, pochodzący od czasownika ἀγαπάω, nie jest używany zbyt często w Ewangeliach synoptycznych (dwa razy) ani też u Jana (siedem razy), podczas gdy pojawia się wielokrotnie w listach Nowym Testamencie (107 razy). Tak szerokie zastosowanie tego słowa dotyczy przede wszystkim *epistolarium* Pawłowego (75 razy), listów Jana oraz Apokalipsy (21 razy) i obejmuje również ojców apostoelskich. Można więc bez wątpliwości stwierdzić, że termin ten wszedł do użycia w Kościele pierwszych wieków dla określenia nowości życia chrześcijańskiego w jego aspekcie teologicznym i moralnym²⁸. Nie będzie

²⁷ D. Sztuk, *List do Galatów*, dz. cyt., s. 60.

²⁸ Por. C. Spicq, *Le verbe αγαπαō et ses d̄riv̄s dans le grec classique*, „Revue Biblique” 60 (1953), s. 372–391.

przesady w stwierdzeniu, że miłość stanowi źródło, z którego wypływają wszystkie inne cnoty i w którym znajdują one swoją kulminację i dopełnienie. Zaś zgodnie z kontekstem Listu do Galatów ἀγάπη należy powiązać z miłością bliźniego (por. 5, 13–14), chociaż spełnienie się w niej zakłada poznanie Boga (4, 9), działanie miłości Chrystusa (1, 4; 2, 20) oraz prowadzenie Ducha (4, 6; 5, 5–6. 16–18). Apostoł Paweł dodał więc do dotychczasowego schematu w nauce o miłości wypracowaną przez siebie teologię Ducha Świętego jako animatora życia chrześcijańskiego, wyzwalającego od Prawa, będącego racją miłości i przyczyną wszelkiego jej aktu. Pawłowa ἀγάπη jest więc czymś, co jest najdoskonalsze, co jest pełnią, co przewyższa wszystko inne. Dopiero ten wachlarz odniesień pozwala dostrzec pełną perspektywę interpretacyjną, dzięki której miłość jawi się jako zasada boskiego życia²⁹, nadająca sens życiu z wiary i wnosząca do niego dynamizm, dzięki któremu można wyjść poza wszelkie ograniczenia egoizmu (por. 2 Kor 5, 14). Pozostając jednak w kontekście sytuacji, która miała miejsce we wspólnotach galackich, a więc swoistej konfrontacji pomiędzy tymi, którzy chcieli przymusić adresatów listu do postępowania zgodnie z Prawem i św. Pawłem, dla którego liczyła się wiara w Jezusa Chrystusa, warto zauważyć, że sam apostoł pogan posłużył się w części parenetycznej swojego listu niejako *en passant*, jednak z potężną siłą argumentu, nawiązaniem do najważniejszego przykazania: ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἐνὶ λόγῳ πεπλήρωται, ἐν τῷ· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν (5, 14). Tym samym sięgnął głęboko zarówno do treści, jak i do praktyki wykonywania przykazań Prawa Starego Przymierza i jednocześnie w sposób dobitny, a zarazem zwięzły i paradoksalny w brzmieniu podał nową interpretację, która obowiązuje żyjących w realiach nowego życia „w Chrystusie”. Według Pawła tylko jedno słowo, czyli jedno, jedyne przykazanie wystarczy, by spełnić się jako chrześcijanin. Imperatyw miłości czynu zostaje przez Pawła poparty cytatem z Kpł 19, 18 po to, aby ów imperatyw miał atrybut Bożej woli. Wolność od Prawa ma swój wyraz w zachowaniu Prawa. Oto kolejny

²⁹ Por. J. G. Torralba, *La Caridad en San Pablo*, „Estudios Bíblicos” 23 (1964), s. 295–318.

paradoks Pawła: uwolnienie od Prawa nie oznacza usunięcia Prawa, lecz wzywa do jego przeorientowania przez Tego, do którego Prawo prowadziło jako wychowawca, czyli Chrystusa, którego w Liście do Rzymian Paweł nazwie „kresem Prawa” (Rz 10, 4: τέλος γὰρ νόμου Χριστός). Wspomniana powyżej nowa interpretacja dokonana przez apostoła polega przede wszystkim na rozszerzeniu znaczenia terminu πλησίος – „bliźni”. W Starym Testamencie jest ono odnoszone albo do samych Izraelitów, albo ma znaczenie poszerzone i odnosi się do przebywających wśród Izraelitów obcokrajowców, jednak ma też wiele innych znaczeń. Pwt 27, 17 nakazuje: „Przeklęty, kto przesuwamiedzę swego bliźniego”. Użyty tu termin *רֵעָא* określa sąsiada, współplemieńca mieszkającego w tej samej okolicy. *Rea* jest członkiem społecznej wspólnoty, którego prawa i posiadanie powinny być chronione. Nie jest jednak powiedziane, że chodzi tu o Izraelitę. Termin ten ma nieraz znaczenie: ktokolwiek (Kpł 20, 10) czy jakiś człowiek (Wj 21, 14). Jednak najczęściej zawiera w sobie znaczenie: rodak, Izraelita (Kpł 19, 16–18; 25, 14. 17). W przypowieści o miłosiernym Samarytaninie Jezus zmienił dotychczasowe postrzeżenie „bliźniego” i rozszerzył znaczenie słowa πλησίον na wszystkich ludzi³⁰. Apostoł podążał zatem właśnie tą Chrystusową ścieżką rozumowania oraz patrzenia na świat i człowieka w sposób inkluzywny, czemu dał wyraz również w części doktrynalnej listu (3, 28: „Nie ma już Żyda ani Greka, nie ma już niewolnika ani człowieka wolnego, nie ma już mężczyzny ani kobiety, wszyscy bowiem jesteście kimś jednym w Chrystusie Jezusie”). W konkretnie odniesienia do treści Listu do Galatów miłość – ἀγάπη – jak podkreślił to św. Paweł, stała się motywem działania zbawczego Syna Bożego, który „wydał samego Siebie za mnie” z miłości (2, 20: ἀγαπήσαντός με), to dlatego właśnie Jego postawa staje się fundamentem i wzorcem postępowania dla chrześcijan. „Będziesz miłował” w tym właśnie kontekście oznacza przyjęcie postawy proegzystencjalnej (życia dla Boga i dla bliźniego) w całej dynamice codziennych, powszednich odniesień do sytuacji życia we wspólnocie w poczuciu odpowiedzialności za zbawienie swoje

³⁰ Por. U. Falkenroth, *πλησίον*, [w:] *Dictionary of Classical Biblical and New Testament Greek*, I, s. 725–726.

oraz tych wszystkich, których Bóg stawia na drodze życia³¹. W innym miejscu *epistolarium* Pawłowego zostało to ujęte zwięźle i dobitnie, ale wydaje się to uzasadnione: ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς (2 Kor 5, 14: „Miłość Chrystusa przynagla nas”), by zachęcić i zainspirować każdego do tego, aby miłością odpowiadać na miłość Chrystusa.

*

Głoszeniu Pawła, zarówno ustnemu, jak i pisanemu, z pewnością towarzyszyło przekonanie o pragnieniu pogan, wśród których działał, by poznać prawdę Ewangelii, czyli samego Jezusa. W odpowiedzi na wezwanie Pana podjął się tego dzieła i używając wszystkich swoich przymiotów, które oddał na służbę Ewangelii, starał się nie tylko nakreślić obraz-ikonę Jezusa Chrystusa w sercach powierzonych mu ludzi (Ga 3, 1), lecz przede wszystkim próbował wszczepić ewangeliczne wartości, nauczyć ich myślenia kategoriami Jezusa (por. Flp 2, 5: Τοῦτο φρονεῖτε ἐν ὑμῖν ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ).

Współcześni pasterze-głosiciele Słowa zdają się ponownie stać przed wyzwaniem, które znane były św. Pawłowi. W swoim esej *Jezus ośmieszony* (opublikowanym już po śmierci autora) znany filozof – Leszek Kołakowski, który do końca swego życia najprawdopodobniej nie przyjął wiary w Jezusa, zadał wiele pytań prowadzących do ciekawych wniosków: „Czy to najprostsze i naiwne przykazanie Jezusa, tyle razy ośmieszane, jest już przeżytkiem? Czy zasługuje na pogardę? Mamy powody, by uważać, że potrzebujemy go bardziej niż pierwsi chrześcijanie, że w gruncie rzeczy to, że zapomnieliśmy o Jezusie i w rezultacie o Jego najbardziej znanym przykazaniu, sprawiło, że znaleźliśmy się tam, gdzie teraz jesteśmy – często zrozpaczeni, wiecznie zatrwożeni, pozbawieni znaków”³². Ta sytuacja zdaniem filozofa doprowadza do tego, że poprzez zapomnienie Jezusa następuje zanegowanie człowieka³³.

³¹ Por. D. Sztuk, „*Życ dla Boga*” według świętego Pawła, dz. cyt., s. 200–205.

³² L. Kołakowski, *Jezus ośmieszony. Esej apologetyczny i sceptyczny*, Kraków 2014, s. 23.

³³ Por. L. Kołakowski, *Jezus ośmieszony*, dz. cyt., s. 29.

Diagnoza kondycji świata i człowieka przełomu XX i XXI wieku tym bardziej zwraca uwagę i przynagla do refleksji nad słowem Bożym i domaga się odważnego powrotu do wartości, które – jak przekonywał św. Paweł – niewzruszenie trwają (por. 1 Kor 13, 13) i mogą być pewnymi koordynatami życia chrześcijańskiego pod warunkiem, że znajdują się świadkowie wiarygodni, by o nich mówić i nimi żyć.

Abstrakt

Trynomia prawdy, miłości i wolności w Liście do Galatów. Uniwersalizm i skuteczność Pawłowego przekonywania

Niektóre wątki, niektóre myśli – rezultat refleksji i dociekań Apostoła Narodów – przelane na karty papirusów i pergaminów mają odniesienie ponadczasowe, uniwersalne. Dotyczy to również odczytywania i aktualizacji w XXI wieku skierowanej do Kościołów Galacji refleksji św. Pawła, która pomimo upływu czasu i zmiany kontekstów pozostaje wyzwaniem dla Kościoła i jego wspólnot, a także dla ludzi żyjących w naszym czasie. Do wspomnianych wątków tematycznych należą: miłość, prawda i wolność – trynomium tak bardzo zaakcentowane w treści Listu do Galatów oraz przedstawione na tle życia i posługiwania samego apostoła pogan jako świadectwo przyłgnięcia do nich i głoszenia z wykorzystaniem nośnych środków retorycznych, do których należy również *periautologia*.

Słowa kluczowe: św. Paweł, List do Galatów, teologia, miłość, prawda, wolność, retoryka, periautologia, Nowy Testament

Abstract

The Trinomial of Truth, Love, and Freedom in the Letter to the Galatians: Universality and the Effectiveness of Paul's Persuasion

Some themes, some thoughts – the result of the Apostle of the Nations' reflections and inquiries, transferred onto the pages of papyri and parchments, have a timeless, universal reference. This also applies to the reading and actualization in the 21st century of St. Paul's reflection addressed to the Churches of Galatia, which, despite the passage of time and the change of contexts, remains a challenge for the Church and its communities and for people living in our time. The mentioned thematic threads

include love, truth and freedom – the *trinomium* so emphasized in the content of the Letter to the Galatians and presented against the background of the life and ministry of the Apostle to the Gentiles himself as a testimony of adherence and proclamation with the use of load-bearing rhetorical means, which include *periautology*.

Keywords: St. Paul, Letter to the Galatians, theology, love, truth, freedom, rhetoric, periautology, New Testament

Bibliografia

- Aletti J.-N., *Galates 1–2. Quelle fonction et quelle démonstration*, „Biblica” 86 (2005), s. 305–323.
- Betz H. D., *The Literary Composition and Function of Paul’s Letter to the Galatians*, „New Testament Studies” 21 (1975), s. 353–379.
- Betz H. D., *Galatians. A Commentary on Paul’s Letter to the Churches in Galatia*, Philadelphia 1979 (Hermeneia).
- Bianchini F., *Lettera ai Galati*, Roma 2009 (Nuovo Testamento. Commenti e Studi).
- Dabelstein R., ἐξαγοράζω, [w:] *Diccionario Exegético del Nuevo Testamento*, I, eds. H. Balz, G. Schneider, Salamanca 1998, 1237–1238.
- Dodd B., *Paul’s paradigmatic ‘I’. Personal Example as Literary Strategy*, Sheffield 1999 (Journal for the Study of the New Testament Supplement Series, 177).
- Grzeškowiak A., *System hermeneutyczny rabbiego Hillela*, https://www.academia.edu/30812565/A_Grze%C5%9Bkowiak_System_hermeneutyczny_rabbiego_Hillela (14.08.2024).
- Falkenroth U., *πλησίον*, [w:] *Dictionary of Classical Biblical and New Testament Greek*, I, s. 725–726.
- Farahian E., *Le ‘Je’ paulinien. Étude pour mieux comprendre Gal 2, 19–21*, Roma 1988 (Analecta Gregoriana, 253).
- Fausti S., *Wolność dzieci Bożych. Komentarz do Listu do Galatów*, Kraków 2014.
- Hotze G., *Paradoxien bei Paulus, Untersuchungen zu einer elementaren Denkform in seiner Theologie*, Münster 1997 (Neue Arbeiten zur Neutestamentlichen Forschung, 33).
- Kołąkowski L., *Jezus ośmieszony. Esej apologetyczny i sceptyczny*, Kraków 2014.
- Korolko M., *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1998².
- Lausberg H., *Handbuch der literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*, Stuttgart 1990³.
- Loubser G. M. H., *The Ethic of the Free. A Walk according to the Spirit! A Perspective from Galatians*, „Verbum et Ecclesia” 27 (2006) nr 2, s. 614–640.
- Mickiewicz F., *Teologiczna etyka Świętego Pawła*, Częstochowa 2017.

- Muszyński H., „*Gdzie Duch Pański – tam wolność*” (2 Kor 3, 17), [w:] *Agnus et sponsa*, red. T. M. Dąbek, T. Jelonek, Kraków 1993, s. 225–232.
- Niederwimmer K., *ἐλεύθερος*, [w:] *Diccionario Exegético del Nuevo Testamento*, I, eds. H. Balz, G. Schneider, Salamanca 1998, 1149–1156.
- Pindel R., *W obronie prawdy Ewangelii. Analiza literacko-retoryczna Ga 1, 11–2, 21*, Kraków 2001.
- Pitta A., *Disposizione e messaggio della Lettera ai Galati. Analisi retorico-letteraria*, Roma 1992 (Analecta Biblica, 131).
- Pitta A., *Lettera ai Galati*, Bologna 1996 (Studia Orientalia Christiana, 9).
- Puca B., *Una periautologia paradossale: analisi retorico-letteraria di Gal 1, 13–2, 21*, Roma 2011 (Tesi Gregoriana. Serie Teologia, 186).
- Schlier H., *ἐλεύθερος*, [w:] *Theological Dictionary of the New Testament*, II, ed. G. Kittel, Grand Rapids 1995, 487–502.
- Scott J. M., *Adoption as Sons of God. An Exegetical Investigation into the Background of Uiothesia in the Pauline Corpus*, Tübingen 1992 (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament, 2.48).
- Smit J. F. M., *The Letter of Paul to the Galatians: A Deliberative Speech*, „New Testament Studies” 35 (1989), s. 1–26.
- Spicq C., *Le verbe αγαπαō et ses dérivés dans le grec classique*, „Revue Biblique” 60 (1953), s. 372–391.
- Sztuk D., *List do Galatów. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Częstochowa 2024 (Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament, 9).
- Sztuk D., *„Życie dla Boga” według świętego Pawła. Studium egzegetyczno-teologiczne formuł dotyczących proegzystencji chrześcijanina*, Warszawa 2006 (Rozprawy i Studia Biblijne, 21).
- Sztuk D., *Mnemohistory of Exodus and Apocalyptic in Paul’s Picture of Christians’ New Existential Condition in the Epistle to the Galatians*, „Seminar” 42 (2021) nr 4, s. 13–24.
- Torralba J. G., *La Caridad en San Pablo*, „Estudios Bíblicos” 23 (1964), s. 295–318.
- Weder H., *Das Kreuz Jesu bei Paulus. Ein Versuch, über den Geschichtsbezug des christlichen Glaubens nachzudenken*, Göttingen 1981 (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments, 125).
- Zedda S., *‘Morto alla legge mediante la legge’ (Gal 2, 19a): testo autobiografico sulla conversione di San Paolo?*, „Rivista Biblica” 37 (1989), s. 81–95.